

Képzés és Gyakorlat

Training & Practice

18. évfolyam, 2020/3–4. szám

Képzés és Gyakorlat

A Szent István Egyetem Kaposvári Campus Pedagógiai Kar és
a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karának
neveléstudományi folyóirata

18. évfolyam 2020/3–4. szám

Szerkesztőbizottság

Kissné Zsámboki Réka főszerkesztő

Szerkesztők:

Pásztor Enikő, Molnár Csilla

Kloiber Alexandra, Frang Gizella, Patyi Gábor,

Kitzinger Arianna angol nyelvi lektor

Szerkesztőbizottsági tagok:

Podráczky Judit, Varga László, Belovári Anita,

Kövérné Nagyházi Bernadette, Szombathelyiné Nyitrai Ágnes, Sántha Kálmán

Nemzetközi Tanácsadó Testület

Ambrusné Kéri Katalin, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Pécs, HU

Andrea M. Noel, State University of New York at New Paltz, USA

Bábosik István, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, HU

Horák Rita, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka (Szerbia),

Tünde Szécsi, Florida Gulf Coast University, College of Education, Fort Myers, Florida, USA

Jaroslav Charchula, Jesuit University Ignatianum in Krakow, Faculty of Pedagogy Krakow, PO

Suzy Rosemond, KinderCare Learning Center, Stoneham, USA

Krzysztof Biel, Jesuit University Ignatianum in Krakow, Faculty of Education, Krakow, PO

Jolanta Karbowniczek, Jesuit University Ignatianum in Krakow, Faculty of Education, Krakow, PO

Maria Franciszka Szymańska, Jesuit University Ignatianum in Krakow, Faculty of Education, Krakow, PO

Abdülkadir Kabadayı, Necmettin Erbakan University, A.K. Faculty of Education, Konya, TR

Szerkesztőség

Kissné Zsámboki Réka főszerkesztő

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar

Képzés és Gyakorlat Szerkesztősége

E-mail: kissne.zsamboki.reka@uni-sopron.hu

9400, Sopron, Ferenczy János u. 5.

Telefon: +36-99-518-930

Web: <http://trainingandpractice.hu>

Web-mester: Horváth Csaba

Felelős kiadó: Varga László dékán

A közlési feltételeket

a <http://trainingandpractice.hu> honlapon olvashatják szerzőink.

Képzés és Gyakorlat

Training and Practice

18. évfolyam, 2020/3-4. szám

Volume 18, 2020 Issue 3-4.

KOVÁCS KRISZTINA¹**A német tanítóképzés intézményesülési folyamatainak főbb lépései**

Közép-Európában az oktatással kapcsolatos szakmák intézményesülése német minta alapján jött létre. Ahhoz, hogy szisztematikusan fel tudjuk tárni a dualizmus kori magyar népiskolai tanítók szakmászodásának folyamatát, lényeges a német tanítóképzés felől érkező főbb intézménytörténeti hatáselemek elemzése. Jelen tanulmány a német tanítóképzés intézményesülési folyamatának nemzeti sajátosságait és fontosabb tendenciáit mutatja be. Az első rész a német népoktatás fejlődésének főbb mozzanatait ismerteti, a második rész pedig a német tanítóképzés intézményrendszerének kialakulási folyamatait vizsgálja a 17. században megjelenő első magánintézmények keletkezésétől a nemzetiszocializmus 20. században történő létrejöttéig.²

A német tanítóképzés intézményrendszerének kiépülése

A Közép-Európában kibontakozó modernizációs folyamatnak egyik jellemzője az egyre erősödő állami befolyás és szerepvállalás, ami megmutatkozik abban, hogy a tanítóképzést országos szintű törvényekkel és a hozzájuk kapcsolódó alacsonyabb szintű jogalkotással kezdték el szabályozni, központi tantervi szabályozást hoztak létre, valamint a tanítóképzés mindinkább állami ellenőrzés és felügyelet alá került (Kelemen, 2004). A német intézményes tanítóképzés fejlődési tendenciáit figyelembe véve, három fő periódust különíthetünk el: 1) szemináriumi tanítóképzés, 2) pedagógiai akadémián történő képzés (később a pedagógiai akadémiákat pedagógiai főiskoláknak nevezték át) és 3) egyetemen történő tudományos képzés.

Szemináriumi tanítóképzés

A német szemináriumi tanítóképzés kezdete a 17. század második felére nyúlik vissza. Elsőként Ernst Fromme³ herceg, Gotha városában ismerte fel a tanítóképzés szükségességét. Ő maga még tanítóképző szemináriumot nem hozott létre, helyette a tanítók önképzése céljából összegyűjtötte a módszertani szabályokat, ami 1641-ben Iskolai módszertanok (Schulmethodus) címmel jelent meg. A módszertani munka azonban az elvárt eredményt nem hozta meg, mivel

¹ Dr. PhD, főiskolai docens, SZTE JGYPK Alkalmazott Pedagógiai Intézet; kovacs.k@szte.jgypk.hu

² A tanulmány az Iskolakultúrában megjelenő korábbi publikációmra épül, az írás első részének bővített és átdolgozott anyagát tartalmazza. Kovács Krisztina (2020): Adalékok a német népiskolai tanítóképzés intézményesülési folyamatainak történetéből és a néptanítói identitás elemei Lorenz Kellner neveléstan könyvének tükrében (1868). *Iskolakultúra*, 30 évf. 6. sz. pp. 82–96.

³ I. Ernst Fromm (1601-1675): 1640-től a Szász-Gothai német herceg

annak autodidakta módon való feldolgozása, módszertani és pedagógiai előismeretek, gyakorlati tapasztalatok nélkül túl nehéznek bizonyult a tanítók számára. Belátva a tanítói szemináriumok szükségességét Fromme herceg végrendeletében javaslatot tett egy iskolai és egyházi szolgálatban álló intézmény létrehozására. Unokája, a gothai II. Frigyes, 1698-ban tíz skolasztika szemináriumot („*Seminaria Scholastica*”) alapított tanítók képzésére (Thiele, 1938, p. 81).

A tanítóképzésre irányuló első elszigetelt törekvések között tartják számon a 17. század végén és a 18. század elején végbemenő August Hermann Francke⁴ törekvéseit. 1694-ben Francke Halleban megnyitotta az első szegények iskoláját, ami csakhamar önállóan gazdálkodó intézménnyé nőtte ki magát, amihez fonoda, takácsműhely, gyógyszertár és egy nyomda is tartozott (Graumann, 2014). Ezt követte egy árvaház és egy polgári iskolai tanárképző intézet létrehozása, majd 1717-ben tanítóképző intézetet (Institut des Präparandie) létesített teológusok számára (Thiele, 1938, p. 341). Arról megoszlanak a szakmai vélemények, hogy Francke intézményei valóban a 19. századi értelemben vett tanítói szemináriumok voltak-e. Thiele (1938) meglátása szerint, ezek a létesítmények ugyan rendelkeztek a tanítóképző sajátosságaival, mégsem lehet tanítóképzőnek nevezni azokat, mivel kizárólag teológiahallgatóknak voltak fenntartva, és a tanítóképzés mellett a lelkészi hivatást helyezték előtérbe (Thiele, 1938). 1748-ban Francke egyik tanítványa, Johann Julius Hecker Berlinben alapította meg az első porosz „Land-schullehrer- und Küsterseminar”-t, amit az 1730-ban létrehozott reáliskolához csatoltak. Az intézményben 1788 és 1799 között 410 tanító szerzett képesítést. Később a katolikus Sziléziában Ignaz Felbiger kezdeményezésére szintén megindult a tanítóképzés. A német pedagógus 1762-ben felmérte a Poroszországban csak későn kialakult tanügy helyzetét, majd a tapasztalatokat figyelembe véve a Poroszországhoz tartozó Szilézia katolikus népiskoláinak sikeres reformját hajtotta végre (Németh, 2012, p. 19). Johann Andreas Cramer⁵ teológus, a Kieli Christian Albert Egyetem professzora, Kielben 1781-ben nyitotta meg az első tanítói szemináriumot a szintén Poroszországhoz tartozó Schleswig-Holstein területén. Halála után az intézmény vezetését 1788-ban a 29 éves Heinrich Müller⁶, német teológus vette át, ami irányítása alatt 1823-ig működött, majd megszűnt.⁷

A tanítóképzés kezdeti próbálkozásai tehát egyedülállóak és elsősorban magánkezdeményezések voltak. A létrehozott tanítóképzőket többnyire közvetlenül más korabeli intézményekhez csatolták, mint például árvaházakhoz, gimnáziumokhoz, reáliskolákhoz. Csak a 19.

⁴ August Hermann Francke (1663-1727): német evangélikus teológus, lelkész, pedagógus és gyermekdal író

⁵ Johann Andreas Cramer (1723-1788): német író és teológus

⁶ Heinrich Müller (1759-1814): német teológus, tanítói szeminárium vezetője, a Kieli Egyetem professzora

⁷ V.ö. [https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Andreas_Cramer_\(Theologe\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Andreas_Cramer_(Theologe)) Utolsó letöltés: 2020. 01. 24.

században váltak a tanítói szemináriumok önálló intézménnyé (Graumann, 2014). Az ott képzett tanítók csekély száma hosszú ideig nem volt elég ahhoz, hogy a népiskolák helyzetét javítsák (Schadt-Krämer, 1990). A népiskolai tanítást főként olyan sekrestyések, helyi kézművesek vagy „leszerelt” katonák látták el, akik semmilyen tanítói előképzettséggel nem rendelkeztek (Blömeke, 2009).

Mivel a tanítóképzők biztosították az intézményi keretet a néptanítói tudás kanonizációs folyamataihoz, a porosz kormányzat a népiskolák belső reformját a szemináriumok tartalmi munkájától, és a magasan kvalifikált népiskolai tanítóktól remélte. A 19. század kezdetén a reformok során tanítói szemináriumokat és „preparandiákat” hoztak létre, amelyek a tanítóképzés első állami intézeteivé váltak. A tanítóképzés struktúráját jellemezte, hogy a népiskola befejezése után a leendő tanítók 14 éves koruktól előkészítő tanítóképzőbe, „preparandiákba” jártak, vagy pedig egy tanító vagy lelkész tanította őket. Az előkészítő képzés célja az általános műveltség bővítése, a népiskolai tananyag elmélyültebb elsajátítása, valamint a tanítói szeminárium felvételi vizsgájára való felkészítés volt. Ez a három évfolyamos képzés átmenetet képezett a népiskola és a 17. életév utáni két-, később hároméves tanítói szemináriumok között. 1850 után Poroszországban a „preparandiák” működését államilag átszervezték. Míg 1850 előtt a tanítói előkészítők nem rendelkeztek intézményes jelleggel, inkább különböző módon megszervezett oktatást jelentettek, addig 1850 után törvényileg szabályozott intézménnyé alakultak át. Felvételi követelményként a sikeres népiskolai tanulmányokat, jó egészségi állapotot és zenei alkalmasságot írták elő. Az intézmény tanári kara általában három tanítói szemináriumi végzettséggel rendelkező tanárból állt. Az intézmény vezetőjének „rektori vizsgát” kellett szereznie, a másik két pedagógusnak pedig a népiskolai tananyag ismerete mellett a rajz és zene oktatásához szükséges tudással és képességekkel kellett rendelkeznie. A „preparandiák” a tanulói létszámot figyelembe véve kisebb, a falusi iskolákhoz hasonló intézmények voltak. Az állami előkészítő intézetek száma 1901 és 1910 között 40-ről 82-re nőtt, ami hozzájárult a népiskolai tanítók szemináriumokkal együtt alkotott 6 éves elméleti képzéséhez (Tenorth, 1995; Bruhn, 1995).

A tanítói szemináriumokba felvételi vizsga útján lehetett bekerülni, aminek célja annak megállapítása volt, hogy a jelentkezők a tanítói előkészítőkből milyen ismereteket sajátítottak el és rendelkeznek-e tisztességes, erkölcsös magatartással. A „preparandiákkal” szemben a tanítói szemináriumok jellemzően internátusként működtek. A képzés gyakorlati része a tanítói szemináriumi tanulmányok befejezése után következett. Az eredményes szemináriumi záróvizsgát a népiskolai gyakorlat követte, ami egy második tanítói vizsgával zárult. Legtöbbször a szemináriumi iskolákhoz gyakorlóiskola is tartozott. A tanítói szemináriumot elvégzett

tanítójelöltek 18-19 évesen „fiatal tanítói” státuszt kaptak, ami mind a pedagógusi hierarchiában, mind fizetésben megkülönböztette őket a gyakorlatban dolgozó tanítóktól. A frissen végzett segédtanítókkal egy tapasztalt tanítómester foglalkozott, aki egyrészt pedagógiai és didaktikai ismereteket közvetített számukra, másrészt támogatása mellett a tanítójelöltek a gyakorlat során hospitálási és tanítási tapasztalatokat gyűjthettek. A tapasztalt tanítónak mintát, „normát” kellett mutatnia a módszereit figyelő tanítójelölt számára. A tanítóképzés színvonalának emelkedése érdekében 1826-ban bevezették a szemináriumi záróvizsgát és a három éves gyakorlati időszakot követő tanítói vizsgát, majd 1872-ben egy új vizsgarendszert dolgoztak ki a Karl Schneider⁸ által megalkotott „Általános rendelkezések népiskolák, preparandisták és a tanítói szemináriumok számára” (Allgemeine Bestimmungen betreffend das Volksschul-, Präparanden- und Seminarwesen) című rendelet megjelenését követően (Geißler, 2011; Tenorth, 1995).

A 19. században a nők számára is megnyílt a lehetőség arra, hogy népiskolában tanítsanak. Az első porosz tanítónői szemináriumot 1832-ben hozták létre, melynek háttérében a tanítóhiány állt. A tanítónők nem köthettek házasságot és csak meghatározott időtartamra szóló szerződést kaptak, ami felgyorsította az alkalmazásukat és az elbocsátásukat. A képesítés megszerzését követően a tanítónők a népiskolák lányosztályaiban vagy a felső-leányiskolák alsó tagozataiban taníthattak. A tanítónők és tanférfiak képzése 1920-ig külön intézményben történt (Blömeke, 2009; Graumann, 2014).

A 19. században a szemináriumi iskolai rendszer kiépült, és a népiskolai tanítóképzés egyre inkább önálló képzési folyamattá fejlődött. A tanítóképzés egy olyan formáját hívták életre, amely több mint 100 éven keresztül fennállt, és számos olyan szerkezeti elemmel rendelkezett, amely 100 éves története alatt alig változott. Míg 1811-ben Poroszországban 15 tanítói szeminárium működött, addig 1871-ben már 81-re nőtt a számuk, majd 1880-ban 109 és 1913-ban 204 szemináriumot tartottak nyilván. A tanítói szemináriumok számszerű növekedése mellett a képzés színvonala is emelkedett, amihez többek között az 1872-es rendeletben előírt pedagógia tantárgy magasabb óraszám is hozzájárult (Schadt-Krämer, 1990, pp. 13–15). A Német Birodalom létrejöttétől az első világháborúig terjedő időszakban a népiskolai oktatásban tanítók száma több mint duplájára nőtt. Az 1911-es statisztikai adatok szerint a népiskolákban 185 485 tanító tanított. Ennek ellenére a 19. században még a császárság ideje alatt is, a tanítói szakma kifejezetten hiányszakmának számított.

⁸ Karl Schneider (1826-1905): Tanítóképző intézeti tanár és igazgató volt Sziléziában és a Poznan tartományban. 1870-ben Berlinben a Diesterweg által alapított tanítói szeminárium igazgatója lett, majd 1872-ben Ferdinand Stiehl utódjaként a kultuszminisztériumba került. A korábbi Stiehl-féle szabályzatokat (Stiehlschen Regulativen) az általa kidolgozott liberális szemléletű általános rendelkezések (Allgemeinen Bestimmungen) váltották fel, amely 1921-ig volt érvényben (Wittmütz, 2007).

Pedagógiai akadémián történő tanítóképzés

1900-tól több tartományban összevonták a preparandiákat a tanítói szemináriumokkal és egy hatéves tanítóképzést hoztak létre (Geißler, 2011). A századforduló után sorra szűntek meg a tanítói szemináriumok, az utolsót Poroszországban 1926-ban zárták be. Helyettük hároméves pedagógiai akadémiákat hoztak létre, ahová a felvételi követelményt érettségihez kötötték (Schadt-Krämer, 1990, pp. 13–15). 1926-tól összesen 15 porosz pedagógiai akadémiát létesítettek, melyek többsége felekezeti fenntartású volt. Baden-Württembergben és Bayerben már 1910 óta működtek hasonló – főként felekezeti fenntartású – tanítóképző intézmények (Graumann, 2014).

A pedagógiai akadémiák szakmai koncepcióját Eduard Spranger⁹ dolgozta ki az 1920-ban megjelenő „Gedanken über die Lehrerbildung. Konzept für die Volksschullehrerbildung” [Gondolatok a tanárképzésről. A tanítóképzés koncepciója] című tanulmányi programjában. Spranger tanítóképe kultúrpedagógiai felfogásában és az önmagát változtatni képes, a totalitásra törekvő ember képének elemeiben gyökerezik. A kultúrát tanulással elsajátítható normák és szokások együtteseként értelmezi, amit az egyének társadalmi közvetítéssel sajátíthatnak el. A kultúra a szocializáció folyamatának része, amely társadalmi viselkedésnormákat jelenít meg az egyének számára. Spranger szerint „*az ember létezése alapvetően értékekre irányul. Mivel a kultúra történetileg kialakult alkotásai értékekkel telítettek, ezek teszik képessé az embert, hogy értékeket éljen át, és általuk újabb értékek létrehozására váljon alkalmassá*” (Zsinka, 2012, p. 12). Így jut Spranger arra a következtetésre, hogy a tanító egyik legfontosabb feladata a kultúra és a műveltség közvetítése. A népiskolai tanítónak „szellemi szabadságra” van szüksége. Tanítóképét tudatosan összekapcsolja az emberi fejlődéssel, a gondolkodás és cselekvés szabadságának igényével. A német teoretikus nézete szerint az emberek képzése („Menschenbildung”) meghatározott kompetenciákat igényel, és sajátos feladatokkal jár együtt. Spranger tanítóképének egyik meghatározó eleme, hogy „*minden tanítónak a saját tudományának birtokában kell lennie*”, ami a felsőfokú oktatásban intézményi szinten szükségesé teszi az egyetemek és a technikai főiskolák mellett egy harmadik intézménytípus bevezetését (Lattmann, 1983). Javaslatára szerint a tanítóképzés számára „képzési főiskolákat” kell létesíteni („Bildnerhochschule”). Koncepciója a következő alapelvekre épült:

⁹ Eduard Spranger (1882-1963): német filozófus, pedagógus és pszichológus, egyetemi tanár, a 20. század egyik nagy hatású gondolkodója. 1909-ben a Berlini Egyetemen habilitált. Tevékenyen közreműködött a pedagógia önálló tudománnyá válásában. Jelentős hatást gyakorolt a németországi pedagógusképzés alakulására. 1917-től a porosz oktatási minisztériumban tanácsadói feladatot látott el. 1920-tól a berliini egyetem filozófia és pedagógia professzora lett. 1925-től a Porosz Tudományos Akadémia tagja, majd elnöke (Mészáros, Németh és Pukánszky, 2003).

- A népiskolai tanítók tanulmányai a pedagógiai akadémiákon történik.
- A képzési idő az érettségit követően 6 szemeszter. Az első négy szemeszterben a szakmai tantárgyak és a pedagógia áll a középpontban. A harmadik év a szakmai gyakorlat éve.
- Tartalmilag négy csomópont köré csoportosul a tanulmányi program: a pedagógia, mint bölcsészettudományi területbe tartozik a német, történelem és a történeti-nyelvi szabadon választható tárgyak; a természettudományi kategóriába a matematika és a természettudományos választható tárgyak, valamint a képzési program részét képezik a technikai és művészeti választható tárgyak.
- A szakmai gyakorlatot biztosító utolsó tanulmányi év az elméleti megalapozottságú szakmai életbe való bevezetést szolgálja.
- Alapelv, hogy a pedagógiai akadémiák is alkalmasak arra, hogy a „közösségi erőt” fejlesszék. A képzés teret ad a reformpedagógia¹⁰ és az ifjúsági mozgalmak ötleteinek, egyes elemeinek is (Lattmann, 1983).

A berlini professzor javaslatai 1926-ban az első porosz pedagógiai akadémia létrehozásával realizálódott. A Spranger-féle tanulmányi program megvalósulása a pedagógiai akadémia létesítésével Eduard Spranger és Carl Heinrich Becker¹¹ együttműködésének egyik eredményének tekinthető. A német politikus akkoriban államtitkárként, később miniszterként nagy hatást gyakorolt a vezetésre a porosz kultuszminisztériumban.

Spranger programja a támogatói vélemények mellett kritikai visszhangokra is talált. A kritikák főként két forrásból származtak. Az egyik oldalon azoknak a köre állt, akik a tanítóképzést be akarták integrálni az egyetemi struktúrába és ezzel a tanítóképzés egy szintre emelését követelték a felsőbb iskolák számára létrejött pedagógusképzés terén. Ebbe a csoportba tartozott a néptanítói társadalom nagy része. A másik oldalon megszólalt azoknak a hangja, akik az akadémiai tanítóképzés bevezetését fölöslegesnek tartották. Helyettük inkább a régi szemináriumi képzés megtartását tartották helyesnek. Az intézménytípus létjogosultságát, támogatói azzal indokolták, hogy a népiskolák számára nincs szükség tudományosan képzett szakemberekre, helyettük jól képzett nevelőkre van igény. A pedagógiai akadémiáknak nem tudományos kutatást kell folytatniuk, hanem a szakmai képzés középpontjába inkább az esztétikai-zenei tapasztalatok átadását kell helyezni (Oelkers és Neumann, 1985, p. 129). A népiskolai tanítók érdekeit képviselő egyesület más véleményen volt és a tanítók számára a gimnáziumi tanárokkal azonos

¹⁰ V.ö. Renner, G. (2019). Primary school in Germany: History, fields of activity and future challenges. In: K. Kovács, A. F. Dombi (szerk.), *Education and training. National and international tendencies of education and training*, (pp. 77–91). Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.

¹¹ Carl Heinrich Becker (1876-1933): politikus. 1921-ben és 1925-1930 között porosz kultuszminiszterként tevékenykedett. A weimari köztársaság idején jelentős felsőoktatási reformot hajtott végre.

szintű tudományos képzés biztosításának lehetőségét követelték (Graumann, 2014). A pedagógiai akadémiák csak relatív rövid élettartammal működtek. 1932-től különböző okok miatt az akkori intézmények több mint felét megszüntették.

Összegzés

A nép egészére kiterjedő iskoláztatás tette szükségessé a kellő szaktudással rendelkező szakképzett segítők, néptanítók képzését. A 18. századtól kezdődően az iskoláztatás egyre szélesebb néprétegekre terjedt ki, aminek háttérében a felvilágosodás vezető ideológiai motívuma, a mindenki számára megszerezhető műveltség igénye állt. Ekkor még a tanítóképzés változó színvonalon mozgott. A német oktatásügyben végbemenő modernizáció a 19. század utolsó harmadában indult gyors fejlődésnek. Jogi szabályozók alapján állami tanítóképzédket hoztak létre. A tanítóképzés átreformálása a népiskolai tanítók szakmai csoportjának fejlődését eredményezte, ami a jobban képzett népiskolai tanítók számának jelentős növekedését eredményezte. A 20. század elején a pedagógiai akadémiák létrejöttét az a szakmai vita váltotta ki, hogy a népiskolai tanítók képzéséhez egyetemi szintű tudományos vagy inkább gyakorlatorientált szemináriumi képzés szükséges. 1909-ben a Német Pedagógusegyesület (Deutscher Lehrerverein) kompromisszumként a pedagógiai akadémiák létrejöttét javasolta, ami átmenetet képezett a korábbi szemináriumi tanítóképzők és a később megjelenő egyetemi szintű képzés között.

BIBLIOGRÁFIA

- Blömeke, S. (2009). Lehrerausbildung. In: Blömeke, S., Bohl, Th., Haag, L., Lang-Wojtasik, G. & Sacher, W. (szerk.), *Handbuch Schule. Theorie – Organisation – Entwicklung*, (pp. 483-490). Bad Heilbrunn/Stuttgart: Klinkhardt/UTB.
- Bruhn, A. (1995). *Die Präparanden. Lehrerbildung in Schleswig-Holstein 1867-1918. (Studien und Dokumentationen zur deutschen Bildungsgeschichte)*. Köln: Böhlau Verlag.
- Geißler, R. (2011). *Die Sozialstruktur Deutschlands. Zur gesellschaftlichen Entwicklung mit einer Bilanz zur Vereinigung*. 6. Auflage. Wiesbaden: VS Verlag. DOI: [10.1007/978-3-531-92055-9](https://doi.org/10.1007/978-3-531-92055-9)
- Graumann, O. (2014): Aspekte der Geschichte westeuropäischer Lehrerbildung. *IDE-Online Journal*, 1. évf. 1. sz.
- Kelemen Elemér (2004). A magyar pedagógustársadalom és a pedagógusképzés története Magyarországon II. *Iskolakultúra*, 14. évf. 6–7 sz. p. 145.

- Kovács Krisztina (2020): Adalékok a német népiskolai tanítóképzés intézményesülési folyamatainak történetéből és a néptanítói identitás elemei Lorenz Kellner neveléstan könyvének tükrében (1868). *Iskolakultúra*, 30 évf. 6. sz. pp. 82-96.
- Lattmann, P. (1983): Der Lehrer als Kulturträger und Kulturvermittler: Eduard Spranger - In: *Beiträge zur Lehrerinnen- und Lehrerbildung*, 1 évf. 3 sz. pp. 15-16.
- Mészáros István, Németh András & Pukánszky Béla (2003): *Neveléstörténet. Szöveggyűjtemény*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Németh András & Pukánszky Béla (2004): *A pedagógia problémátörténete*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Németh András (2012). *Magyar pedagógusképzés és pedagógus szakmai tudásformák I. 1775-1945. Nemzeti fejlődési trendek, nemzetközi recepciós hatások*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Ramirez, F. & Boli, J. (1988). *A népoktatás politikai megteremtése: európai kezdetek és világméretű intézményesülés*, (pp. 7–33). Budapest: OKI.
- Renner, G. (2019). Primary school in Germany: History, fields of activity and future challenges. In: K. Kovács, A. F. Dombi (szerk.), *Education and training. National and international tendencies of education and training*, (pp. 77-91). Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Schadt-Krämer, C. (1990). *Die pädagogische Bildung der Volksschullehrer im 19. Jahrhundert: dargestellt am Beispiel der rheinischen Lehrerseminare von 1819 bis 1926*. Hamburg: Hamburger Buchwerkstatt.
- Stöcker, K. (2018). *Medialisiertes Vermittlungswissen. Untersuchung der Wandbilder zum Anschauungsunterricht und ihrer Begleittexte im Zeitraum 1872-bis 1914*. Bad Heilbrunn: Verlag Julius Klinkhardt.
- Tenorth, H-E. (1995). Lehrerberuf und Lehrerbildung. In: Jeismann, K-E. & Lundgreen, P. (Ed.), *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte, Bd. 3. 1800-1870*, (pp. 250–270). München: Verlag C.H.Beck.
- Thiele, G. (1938). *Geschichte der Preußischen Lehrerseminare. Erster Teil: Allgemeine Voraussetzungen zur Geschichte der preußischen Lehrerseminare*. Berlin: Weidmann.
- Wittmütz, V. (2007). Die preussische Elementarschule im 19. Jahrhundert. In: Fisch, S., Gauzy, F. & Metzger, C. (Ed.), *Lernen und Lehren in Frankreich und Deutschland. - Apprendre et enseigner en Allemagne et en France*, (pp. 5–32). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Zsinka, László (2012). *Az európai paideia kultúrfilozófiai alapjai. Személy és történelem - kultúra és művelődés. Műhelytanulmány (working paper).* Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.

KRISZTINA KOVÁCS

MAIN STEPS OF THE GERMAN INSTITUTIONALIZATION PROCESS IN TEACHER TRAINING

In Central Europe professions connected to training have become institutionalized based on German examples. In order to systematically explore the process of professionalization of Hungarian folk school teachers in the age of dualism, it is essential to analyse the main institutional historical influences coming from German teacher education. The present study presents the national peculiarities of the institutionalization process of German teacher education. The first part analyses the development of German folk education, the second part examines the processes of the development of the institutional system of teacher education in Germany from the emergence of the first private institutions in the 17th century to the establishment of National Socialism in the 20th century.